

Justyna Krzywkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-0667-6453

justyna.krzywkowska@uwm.edu.pl

Tomasz Poterała

Diecéznyi cirkevny súd: Nitra (Słowacja)

ORCID: 0000-0002-5825-8245

pociek@gmail.com

Źródła dochodu duchownych katolickich w Polsce i na Słowacji

Wstęp

Kościół katolicki zajmuje ważne miejsce w polskim i słowackim społeczeństwie. Oprócz działalności ściśle duszpasterskiej (m.in. głoszenie słowa Bożego, udzielanie sakramentów i sakramentaliów), wyraźnie zaznacza swoją obecność na różnych obszarach życia w przestrzeni publicznej. Realizuje działalność edukacyjną, opiekuńczo-wychowawczą, socjalną, społeczną, kulturalną. Ważnym celem pozyskiwania środków finansowych jest także utrzymywanie nieruchomości kościelnych, zwłaszcza konserwacja i renowacja zabytków sakralnych. Najważniejszym źródłem finansowania Kościoła katolickiego w Polsce są dobrowolne datki zbierane w parafiach podczas mszy świętych (tzw. taca), zbiórki podczas wizyt duszpasterskich w okresie świątecznym (tzw. kolęda), zbiórki celowe (np. na wyższe seminaria duchowne czy Caritas), darowizny od osób fizycznych lub prywatnych na kult religijny czy działalność charytatywną. Duży wkład finansowy wiernych stanowią ofiary składane z racji chrztów, zapowiedzi przedślubnych, ślubów i pogrzebów (tzw. *iura stolae*). Dawniej głównym źródłem finansowania Kościoła były dochody z własnych majątków, które uległy po II wojnie światowej konfiskacie. Władze komunistyczne przejęły nieruchomości zakonne, parafialne i diecezjalne. Parafie nie posiadały wówczas osobowości prawnej. Ustawą o tzw. dobrach martwej ręki z 1950 roku¹

¹ Ustawa z 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego, Dz.U. z 1950 r., Nr 9, poz. 87 ze zm.

utworzono jedynie Fundusz Kościelny² zasilany z przychodów ze skonfiskowanych nieruchomości. Do 1989 roku duchowni ustawowo nie mogli być ubezpieczeni emerytalnie ani zdrowotnie.

W odróżnieniu od Polski, w Republice Słowackiej głównym źródłem finansowania Kościoła katolickiego są środki finansowe otrzymywane z budżetu państwa. W 2019 roku wszystkich 18 oficjalnie zarejestrowanych Kościołów i związków wyznaniowych na Słowacji otrzymało z budżetu państwa łącznie ponad 47 647 000 euro, z czego ponad 31 000 000 euro otrzymał Kościół katolicki. Jak stanowi znowelizowana ustawa z 2019 roku o finansowym wsparciu Kościołów i związków wyznaniowych, środki z budżetu państwa przeznaczone są na finansowanie działalności Kościoła, sprawowanie liturgii, nabożeństw, działalność oświatową, kulturalną i charytatywną Kościoła, pokrycie kosztów związanych z wykonywaniem jego działalności jako pracodawcy oraz kosztów funkcjonowania Kościoła. W praktyce jednak środki finansowe z budżetu państwa wystarczają tylko na pokrycie wynagrodzeń duchownych i wydatków związanych z funkcjonowaniem kurii. Pozostałe wydatki związane z działalnością Kościoła, utrzymaniem i renowacją miejsc kultu, sprawowaniem liturgii, nabożeństw, działalnością oświatową, kulturalną i charytatywną Kościół musi finansować ze środków własnych, czyli również, bądź przede wszystkim z ofiar wiernych. System finansowania Kościołów i związków wyznaniowych na Słowacji zapewne jest bardzo korzystny, ale może prowadzić do złudnego przekonania, że wierni nie są bezpośrednio zobowiązani do wspierania własnego wyznania religijnego.

Istnieje powszechne przekonanie w Polsce i na Słowacji, że duchowni żyją w dobrobycie. Należy zatem rozróżnić źródła dochodu parafii od źródeł dochodu duchownych. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie źródeł uposażenia osób duchownych w polskim i słowackim systemie prawnym.

Finansowanie posługi duszpasterskiej osób duchownych ze środków publicznych w Polsce

Osoby, które posiadają na terytorium Polski status osoby duchownej obywatelkowo podlegają ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu, zaś dobrowolnie – ubezpieczeniu chorobowemu. Po 1989 roku z Funduszu Kościelnego – zasilanego ze środków budżetowych – finansowane są dopłaty do ubezpieczenia duchownych nieposiadających umowy o pracę. Składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe za członków zakonów kontemplacyjno-klauzurowych oraz misjonarzy (w okresach pracy na terenach

² D. Walencik, *Wydatkowanie środków z Funduszu Kościelnego w latach 1951–2016*, [w:] *Kwestie majątkowe w prawie wyznaniowym*, (red.) M. Bielecki, Lublin 2018, s. 11–40.

misyjnych) finansowane są w 100% przez Fundusz Kościelny. Składki na obowiązkowe ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe pozostałych osób duchownych są finansowane przez duchownych (w wysokości 20% składki) oraz Fundusz Kościelny (w wysokości 80% składki)³.

Obecnie duchowni zatrudnieni są na podstawie umowy o pracę, przede wszystkim w szkołach jako nauczyciele religii. Od 1 września 1990 roku szkolna edukacja religijna jest finansowana przez państwo. Jak stanowi art. 53 ust. 4 Konstytucji RP⁴, „religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób”. Szczegółowe kwestie w tym zakresie reguluje art. 12 ustawy z 7 września 1991 roku o systemie oświaty⁵ oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach⁶. Religia jest przedmiotem do wyboru, który staje się obowiązkowy dla niepełnoletnich uczniów po złożeniu stosownego pisemnego oświadczenia przez ich rodziców. Jeżeli uczniowie osiągnęli pełnoletność, wówczas sami składają pisemną deklarację w sprawie udziału w lekcjach religii. Nauczyciele religii (w tym duchowni) podlegają prawu państwowemu i kościelnemu. Zatrudnienie nauczyciela religii odbywa się na podstawie imiennego skierowania do nauczania religii w konkretnej szkole (niezbędny warunek posiadania tzw. misji kanonicznej dotyczy również duchownych). W roku szkolnym 2018/2019 księża diecezjalni stanowili 31,6% ogółu nauczycieli religii, zakonnicy 3,2%, zaś alumni/diakoni zaledwie 0,3%. Kwalifikacje do nauczania religii określa porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z 3 kwietnia 2019 roku w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii⁷. Najwięcej nauczycieli religii w roku szkolnym 2018/2019 miało wykształcenie wyższe teologiczne (magister teologii) – aż 86%, w szkołach pracowało 2,1% nauczycieli religii ze stopniem doktora, natomiast 5,2% to nauczyciele z tytułem zawodowym magistra innych nauk, ale posiadający uzupełnione przygotowanie katechetyczne i teologiczne. Duchowny, kończący wyższe seminarium duchowne, po złożeniu pracy magisterskiej i jej pozytywnej obronie, uzyskuje tytuł zawodowy magistra teologii.

Istotnym elementem systemu finansowania duszpasterstwa specjalnego, np. więziennego czy szpitalnego, jest kwestia wynagrodzenia oraz ubezpiecze-

³ Zakład Ubezpieczeń Społecznych, *Poradnik. Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych* (stan prawny na 1 stycznia 2020 r.), s. 22.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁵ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1327.

⁶ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 983.

⁷ Dz. Urz. MEN z 2019 r., poz. 9.

nia osób pełniących posługę kapelana⁸. Art. 17 ust. 3 konkordatu polskiego przewiduje, że „(...) biskup diecezjalny skieruje kapelanów, z którymi odpowiednia instytucja zawrze stosowną umowę”⁹. Dopuszczalność zatrudniania duchownych na etacie przewidują wprost regulacje prawne dotyczące Kościoła katolickiego. W art. 31 ust. 2 ustawy z 17 maja 1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰ czytamy: „(...) Kierownicy właściwych zakładów państwowych zatrudnią kapelanów skierowanych przez biskupa diecezjalnego”. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 roku w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych przewiduje, że „w celu zapewnienia skazanym wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych dyrektor zakładu zawiera umowę z kapelanem o wykonywanie posług religijnych”¹¹.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 Konstytucji RP duchowni katolicycy pracują jako kapelani w szpitalach, wojsku, zakładach karnych i aresztach śledczych, straży pożarnej, Policji, Straży Granicznej czy Służbie Ochrony Państwa. Jednak tylko część z nich zatrudniona jest na pełen etat. Na przykład według danych na dzień 31 grudnia 2017 roku w Służbie Więziennej było zatrudnionych 190 kapelanów, w tym 29 w pełnym wymiarze, a pozostali na określonej części etatu¹². Do podstawowych obowiązków kapelana w służbach mundurowych należy „organizowanie uroczystości religijnych i patriotyczno-religijnych oraz udzielanie sakramentów i sakramentaliów.

W wielu diecezjach duchowni otrzymujący wynagrodzenie z tytułu umowy o pracę są zobowiązani do przeznaczenia części dochodów na utrzymanie księży emerytów i misjonarzy oraz cele charytatywne¹³. Duchowni pracują także w szkołach wyższych, które Kościół katolicki może zakładać w Polsce. Ponad-

⁸ M. Ożóg, *Charakterystyka stosunku prawnego łączącego kapelana z podmiotem leczniczym w świetle przepisów prawa polskiego i wybranych regulacji prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2018, t. 21, s. 106–114 (<https://doi.org/10.31743/spw.194>).

⁹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie 28 lipca 1993 r., Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 ze zm.

¹⁰ Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1347.

¹¹ Dz.U. z 2003 r., Nr 159, poz. 1546 ze zm.

¹² <https://ekai.pl/naczeln-y-kapelan-wieziennictwa-potrzeba-kapelanow-bardziej-mo-bilnych/> (data dostępu: 10.08.2019).

¹³ Np. w Archidiecezji Białostockiej istnieje „Wzajemna Pomoc Kapłańska” Z tego funduszu są wypłacane zapomogi jako ekwiwalent stypendiów mszalnych, księżom, którzy z powodu choroby lub starości nie mogą odprawiać mszy świętych. Prawo to przysługuje księżom emerytom oraz innym księżom niezatrudnionym w parafiach jako proboszczowie i wikariusze, tym ostatnim zaś jedynie w sytuacji, gdy nie otrzymują tam wyżej określonego ekwiwalentu. Zob. *Statut Wzajemnej Pomocy Kapłańskiej (W.P.K.) Księży Archidiecezji Białostockiej*, [w:] *I Synod Archidiecezji Białostockiej*, Białystok 2000, s. 261–262; J. Drob, *Specyfika finansowania instytucji kościelnych w Polsce*, [w:] *Zagadnienia kościelnego prawa majątkowego i procesowego*, (red.) E. Szczot, S. Białek, Lublin 2008, s. 53.

to – oprócz wydziałów teologii czy wydziałów prawa kanonicznego – duchowni pracują także na innych wydziałach uczelni państwowych (np. na Wydziale Prawa i Administracji i Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego).

Jak pokazują kościelne statystyki liczba księży inkardynowanych (przynależnych) do diecezji w 2018 roku wynosiła 24 876, najwięcej duchownych było wówczas w diecezji tarnowskiej (1600), krakowskiej (1200) oraz katowickiej (1100). Najmniejsze pod względem liczby księży w 2018 roku są: diecezja drohiczyńska (265), diecezja elbląska (276) oraz Ordynariat Polowy Wojska Polskiego (52). Niestety, od 2013 roku spada liczba święceń księży diecezjalnych w Polsce. W Polsce w 2017 roku 73 księży diecezjalnych porzuciło kapłaństwo¹⁴. Zgodnie z art. 7 konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w 1993 roku, „urzędy kościelne obsadza kompetentna władza kościelna zgodnie z przepisami prawa kanonicznego”.

Uregulowania wewnętrzne w Polsce (prawo partykularne)

Kodeks prawa kanonicznego (dalej: KPK) w kan. 281 § 1 podkreśla, że „wypełniając kościelną posługę, duchowni zasługują na wynagrodzenie odpowiednie ich pozycji, z uwzględnieniem zarówno natury ich zadania, jak również okoliczności miejsca i czasu, dzięki któremu mogliby zaspokoić potrzeby własnego życia (...)”. Troska o to wyraża się poprzez tworzenie odpowiednich instytucji dbających o utrzymanie duchownych (kan. 281 i 1274 KPK)¹⁵, jak i przypominanie wiernym o obowiązku zapewnienia prezbiterom koniecznych środków do godnego życia (kan. 222 § 1 KPK).

W Polsce podstawą uposażenia księży posługujących w parafiach są stypendia mszalne (ofiara, datek), *iura stolae*, ofiary kolędowe i ofiary wspominkowe. Ich podział wygląda różnie w poszczególnych diecezjach. Przeważnie stypendia mszalne w parafiach są dzielone na zasadzie *ad cumulum*. Zgodnie z uznanym zwyczajem Kościoła, kapłan celebrujący lub koncelebrujący mszę świętą może przyjąć złożoną ofiarę, aby odprawił mszę świętą w godziwej intencji (kan. 945 § 1 KPK). Zatem powszechne prawo kanoniczne zrównuje koncelebransów z celebransami, jeśli chodzi o przyjęcie ofiary mszalnej.

¹⁴ Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Porzucenia kapłaństwa na tle liczby księży w Kościele na początku XXI wieku (Notatka statystyczna)*, oprac. W. Sadłoń, 12.01.2020, [w:] <http://www.iskk.pl/badania/struktury/315-porzucenia-kaplanstwa-na-tle-liczby-ksiezy-w-kosciele-na-poczatku-xxi-wieku-notatka-statystyczna> (data dostępu: 15.03.2020).

¹⁵ P. Kaleta, *Kościelne prawo majątkowe*, Lublin 2014, s. 229–250.

Wysokość ofiar mszalnych w intencjach żywych bądź zmarłych nie jest ustalona odgórnie, bowiem ma ona charakter ofiary i jej wysokość uzależniona jest od hojności obdarowującego. Tradycyjnie obowiązuje zwyczaj „co łaska”. Dla wielu kapłanów ofiary mszalne są ważnym źródłem dochodów. W Polsce zwyczajowo wierni składają ofiarę za intencję mszalną w wysokości 50 zł. Ofiara pieniężna nie jest opłatą za mszę, ponieważ kapłan odprawi mszę świętą niezależnie od tej ofiary. Złożenie ofiary mszalnej nie jest obowiązkiem prawnym wiernego. Kodeks prawa kanonicznego zaleca, aby od ofiar mszalnych bezwzględnie usuwać wszelkie pozory transakcji lub handlu (kan. 947 KPK). Ofiara składana przy okazji mszy gregoriańskich¹⁶ to zazwyczaj trzydziestokrotność ofiary jaką składa się za jedną mszę. Zgodnie z kan. 952 § 1 KPK „do synodu prowincjalnego lub do zebrania biskupów prowincji, należy określić dekretem wysokość ofiary składanej za odprawianie i ofiarowanie Mszy św., i kapłanowi nie wolno domagać się wyższej ofiary. Może jednak przyjąć dobrowolnie złożoną ofiarę wyższą od określonej, jak również ofiarę niższą”. Przyjęcie intencji mszalnej uzależnione jest zatem od decyzji celebransa. Należy jednak pamiętać, że bez ważnych powodów nie wolno odmawiać przyjęcia intencji mszalnej z powodu braku ofiary. Podawanie zwyczajowej wysokości ofiar mszalnych nie jest czymś niestosownym, bowiem wierni w większości nie orientują się dobrze w tym zakresie.

Zasadą jest to, że kapłan może sprawować mszę świętą tylko jeden raz dziennie. Binowanie lub trynowanie jest wyjątkiem od tej zasady i wymaga słusznej przyczyny (kan. 905 § 2 KPK). Kapłan może zatrzymać dla siebie tylko ofiarę z jednej celebrowanej przez siebie mszy świętej dziennie (wyjątek stanowi dzień Bożego Narodzenia, kiedy celebrans może zatrzymać dla siebie ofiary z dwóch celebrowanych przez siebie mszy świętych).

Na przykład w Archidiecezji Warmińskiej dochody z *iura stolae* zebrane w ciągu miesiąca, po odliczeniu wydatków koniecznych (utrzymanie plebanii, ogrzewanie, woda, energia elektryczna, gaz, wynagrodzenie pracowników kuchni), dzieli się na księży pracujących w parafii na zasadzie: dwie części dla księdza proboszcza i po jednej części dla księży wikariuszy. Natomiast ofiary kolędowe dzieli się na trzy części: dwie części stanowią fundusz parafialny, a jedna część przeznaczona jest dla kapłanów, którą dzieli się tak jak *iura stolae*. Z kolei ofiary wypominkowe dzieli się na księży pracujących w parafii na zasadzie: dwie części dla księdza proboszcza i po jednej części dla księży wikariuszy¹⁷.

¹⁶ Intencję odprawia się codziennie przez 30 kolejnych dni.

¹⁷ W. Ziemia, *Dekret o uposażeniu księży diecezjalnych pracujących w duszpasterstwie parafialnym* (18 grudnia 2010 r.), l.dz. 1404/2010, [w:] *I (XIV) Synod Archidiecezji Warmińskiej (2006–2012). Misja Kościoła Warmińskiego w dziele nowej ewangelizacji*, aneks 12, Olsztyn 2012, s. 205–206.

Synody partykularne przypominają, by wyraźnie rozdzielić dochody prywatne poszczególnych duchownych od finansów parafialnych. Duchowni, którzy nie są proboszczami i wikariuszami, mają prawo do zamieszkania w lokalu należącym do instytucji kościelnych, wyznaczonym przez biskupa diecezjalnego. Cięży na nich obowiązek ponoszenia opłat wynikających z zajmowania lokali w instytucjach kościelnych.

Podobnie w Archidiecezji Białostockiej stypendia za wszystkie przyjęte msze św. należy składać do wspólnej kasy, zapisując ich wysokość w księdze intencji. Po upływie miesiąca stypendia za już odprawione msze święte należy podzielić w równych częściach między proboszcza i wikariuszy. Stypendia binacyjne i trynacyjne należy, po rozliczeniu miesięcznym, odesłać do kurii arcybiskupiej (kan. 951 § 1 KPK)¹⁸.

Finansowanie posługi duszpasterskiej osób duchownych ze środków publicznych na Słowacji

Według danych słowackiego Głównego Urzędu Statystycznego, ludność Słowacji na dzień 31 grudnia 2019 roku wynosiła 5 457 873 obywateli. Podczas ostatniego powszechnego spisu ludności przeprowadzonego na terenie Słowacji w 2011 roku, 62,0% obywateli zadeklarowało przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego, 5,9% badanych deklaroowało przynależność do Kościoła ewangelicko-augsburskiego, 3,8% do Kościoła greckokatolickiego, 1,8% do Kościoła ewangelicko-reformowanego (kalwinizm), 0,9% do Kościoła prawosławnego. Przynależność do pozostałych 13 kościołów i związków wyznaniowych oficjalnie zarejestrowanych na Słowacji deklaroowało 1,09%¹⁹ osób ze stałym miejscem zamieszkania na terenie Republiki Słowackiej. Do innych, nierejestrowanych kościołów i związków wyznaniowych zadeklarowało przynależność 0,43% ludności, natomiast 13,4% obywateli Słowacji podczas powszechnego spisu ludności zgłosiło, że są bez żadnego wyznania, 10,6% osób nie odpowiedziało na pytanie dotyczące wyznania czy przynależności do kościoła lub związku wyznaniowego²⁰.

¹⁸ *I Synod Archidiecezji Białostockiej*, statut 841.

¹⁹ Świadkowie Jehowy: 0,32%, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny: 0,19%, Zbór Chrześcijański: 0,14%, Kościół Apostolski (Zielonoświątkowy): 0,11%, Braterska Unia Baptystów: 0,07%, Kościół Braterski: 0,06%, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego: 0,05%, Centralny Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich: 0,04%, Czechosłowacki Kościół Husycki: 0,03%, Kościół Starokatolicki: 0,03%, Wspólnota Bahaicka: 0,02%, Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich: 0,02%, Kościół Nowoapostolski: 0,003%.

²⁰ I. Juhaščíková, P. Škápik, Z. Štukovská, *Obyvatelstvo podľa náboženského vyznania: základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011*, Bratislava 2012, s. 10–11.

Konkordat i umowy parcjalne²¹

Od 1990 roku (po upadku komunizmu) poszukiwano odpowiedniego modelu prawnego zreformowania stosunków Kościoła katolickiego i państwa. Myślą przewodnią poszukiwań była zmiana części pewnych praw a następnie próba przyjęcia kompleksowej normy prawnej, która obowiązywałaby wszystkie oficjalnie zarejestrowane kościoły i związki wyznaniowe w Republice Słowackiej²². Częściowo tą problematykę unormowała ustawa o wolności wyznania, statusie kościołów i związków wyznaniowych z 4 lipca 1991 roku²³ oraz ustawy restytucyjne dotyczące majątków diecezjalnych i zakonnych²⁴. Wielkim krokiem w unormowaniu stosunków państwo–kościół było zawarcie konkordatu między Stolicą Apostolską a Republiką Słowacką 24 listopada 2000 roku²⁵. Konkordat pozostawia rozwiązanie niektórych bardziej złożonych kwestii do momentu podpisania kolejnych umów parcjalnych, które mają dotyczyć: stosowania klauzuli sumienia (art. 7), szkolnictwa i nauczania religii (art. 13 ust. 9), opieki duszpasterskich w siłach zbrojnych i służbach porządkowych (art. 14 ust. 4), a także finansowego zabezpieczenia Kościoła katolickiego (art. 20 ust. 1)²⁶.

²¹ W artykule używany jest termin „konkordat” na oznaczenie pierwszej umowy międzynarodowej między Stolicą Apostolską i Republiką Słowacką, która ma charakter ogólny, całościowy i podstawowy oraz – dla odróżnienia i podkreślenia – termin „umowy parcjalne”, jako umów, które zostały zawarte oddzielnie i w późniejszym okresie. Chociaż teoretycznie późniejsze umowy parcjalne wchodzą w skład konkordatu, jednak są jego dopełnieniem i uzupełnieniem.

²² Aktualnie na Słowacji oficjalnie zarejestrowanych jest 18 kościołów i związków wyznaniowych: Kościół Rzymskokatolicki, Kościół Ewangelicki Augsburskiego Wyznania, Kościół Grekokatolicki, Kościół Ewangelicko-Reformowany, Kościół Prawosławny, Wspólnota Religijna Świadkowie Jehowy, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Zbór Chrześcijański, Kościół Apostolski (Kościół Zielonoświątkowy), Braterska Unia Baptystów, Kościół Braterski, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Centralny Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich, Czechosłowacki Kościół Husycki, Kościół Starokatolicki, Wspólnota Bahaicka, Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, Kościół Nowoapostolski. Ministerstvo Kultúry Slovenskej Republiky, *Registované cirkvi a náboženské spoločnosti v SR*, <http://www.mksr.sk/posobnost-ministerstva/cirkvi-a-nabozenske-spolocnosti-/registrovane-cirkvi-a-nabozenske-spolocnosti-f9.html> (data dostępu: 13.04.2020).

²³ *Zákon č. 308/1991 Zb. zo 4. júla 1991 o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností*.

²⁴ M. Šmid, *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom*, Bratislava 2001, s. 36.

²⁵ Konkordat został podpisany 24 listopada 2000 r. w Watykanie przez prezesa Rady Ministrów Republiki Słowackiej, Mikulaša Dzuringę, i ówczesnego sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej, kard. Angela Sodano. Dokument ratyfikacyjny został podpisany przez prezydenta Słowacji 4 grudnia 2000 r. Konkordat wszedł w życie 18 grudnia 2000 r., kiedy to dokonano w Watykanie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. T. Poterała, *Konkordat między Stolicą Apostolską a Republiką Słowacką*, „Kościół i Prawo” 2016, t. 5(18), nr 1, s. 85.

²⁶ *Conventio inter Sanctam Sedem et Slovachiae Rem Publicam* (24.11.2000), AAS 93 (2001) 136–146, słowacki tekst: *Základná zmluva medzi Svätou Stolicou a Slovenskou Republikou* (24.11.2000), AAS 93 (2001) 146–155.

Tylko dwie umowy parcjalne przewidziane słowackim konkordatem zostały dotychczas zawarte. Pierwsza z nich, podpisana 21 sierpnia 2002 roku w Bratysławie, dotyczy duszpasterstwa wiernych katolickich w siłach zbrojnych i służbach porządkowych²⁷. Według tej umowy Republika Słowacka zapewni finansowe i materialne potrzeby duchownych ordynariatu sił zbrojnych i służb porządkowych zgodnie z przepisami prawnymi Republiki Słowackiej, jak również zapewni zasoby finansowe i materialne na działalność rdynariatu, siedzibę ordynariatu, kościoła (katedry ordynariatu polowego), kurii ordynariusza polowego i stosowne miejsca sprawowania obrzędów liturgicznych (np. w więzieniach)²⁸. Natomiast druga umowa parcjalna przewidziana w konkordacie, zawarta 13 maja 2004 r. w Bratysławie, dotyczy katolickiego wychowania i edukacji²⁹. Umowa ta przewiduje m.in. finansowanie przez państwo szkół katolickich w takim samym rozmiarze jak wszystkie inne szkoły, zgodnie z porządkiem prawnym Republiki Słowackiej³⁰, uznanie statusu Uniwersytetu Katolickiego w Rużomberku na równi z innymi uczelniami publicznymi w Republice Słowackiej, a więc również i finansowanie tego uniwersytetu na tych samych zasadach jak inne uczelnie publiczne³¹, finansowanie wydziałów teologii katolickiej i instytutów teologicznych przy wyższych seminariach duchownych³².

²⁷ Umowa parcjalna ustala przepisy dotyczące np. osób objętych duszpasterstwem ordynariatu sił zbrojnych i służb porządkowych (wojsko, policja, straż ochrony kolei, straż pożarna, służba więzienna, więźniowie) – preambuła umowy; utworzenie przez Stolicę Apostolską ordynariatu sił zbrojnych i służb porządkowych – art. 1, ust. 1 (ordynariat został utworzony 20 stycznia 2003 r. przez pp. Jana Pawła II); mianowania ordynariusza – art. 2; zasady inkardynacji duchownych do ordynariatu polowego – art. 5; prawa i obowiązki duchownych ordynariatu – art. 7; finansowanie przez Republikę Słowacką duchownych ordynariatu – art. 10, ust. 1; działalność, siedzibę, kurię i katedrę ordynariatu oraz miejsca kultu religijnego – art. 10, ust. 2. *Conventio inter Sanctam Sedem et Slovachiae Rem Publicam de spiritali adiumento praestando christifidelibus catholicis, copiarum militarium ac custodum Slovachiae publicorum consortibus* (21.08.2002), AAS 95 (2003) nr 3, s. 176–180, słowacki tekst: *Zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou o duchovnej službe katolíckym veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky* (21.08.2002), AAS 95 (2003) nr 3, s. 180–184.

²⁸ *Zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou o duchovnej službe...*, art. 10, ust. 1–2.

²⁹ Umowa parcjalna między Republiką Słowacką i Stolicą Apostolską o katolickim wychowaniu i edukacji precyzuje m.in. przyznanie Kościołowi wyłącznego prawa przy zakładaniu szkół katolickich i katolickich placówek oświatowych oraz obsadzaniu w nich stanowisk, zagwarantowanie przez państwo nauki religii we wszystkich typach szkół, także w przedszkolach, jeśli taka będzie wola rodziców dzieci, warunki stawiane katechetom, dotyczące wymaganego wykształcenia pedagogicznego i udzielanie misji kanonicznej, która pozostaje w gestii Kościoła, uznawanie stopni naukowych, uzyskanych na wydziałach teologii katolickiej i uczelniach kościelnych, nadanych zgodnie z prawem Republiki Słowackiej, działalność ośrodków duszpasterstwa uniwersyteckiego. *Zmluva medzi Slovenskou Republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelavaní* (13.05.2004), AAS 97 (2005) nr 1, s. 51–60.

³⁰ *Zmluva medzi Slovenskou Republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove...*, art. 1, ust. 8.

³¹ *Zmluva medzi Slovenskou Republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove...*, art. 4, ust. 1.

³² *Zmluva medzi Slovenskou Republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove...*, art. 4, ust. 5.

Pozostałe dwie umowy parcjalne, dotyczące stosowania klauzuli sumienia oraz finansowego zabezpieczenia Kościoła katolickiego, przewidziane w słowackim konkordacie, nie zostały jeszcze podpisane. Jedynie w art. 20 konkordatu zaznacza się, że Kościół katolicki ma prawo organizować zbiórki na cele religijne a dochód z zarządzania pozyskanymi w ten sposób środkami nie podlega opodatkowaniu ani publicznym rozliczeniom³³. Finansowanie Kościołów i związków wyznaniowych reguluje tylko wewnętrzne ustawodawstwo Republiki Słowackiej. Do końca 2019 roku finansowe zabezpieczenie Kościołów i związków wyznaniowych działających na terenie Słowacji regulowała ustawa z 1949 roku o gospodarczym zabezpieczeniu Kościołów i związków wyznaniowych przez państwo³⁴.

Ustawa z 1949 roku z późniejszymi zmianami

Finansowanie Kościołów i związków wyznaniowych działających na terenie Słowacji do końca 2019 roku regulowała ustawa nr 218/1949 z 14 października 1949 roku³⁵. Po dojściu do władzy w lutym 1948 roku Komunistycznej Partii Czechosłowacji rozpoczął się trwający ponad 40 lat okres komunizmu. Nastąpiło zerwanie relacji między państwem a Kościołem, skonfiskowano majątek i źródła finansowania Kościoła, narzucony został ogólnie państwowy system finansowania Kościoła w celu podporządkowania go państwowej kontroli i władzy³⁶. Państwo ingerowało również w wewnętrzną strukturę Kościołów. Zlikwidowano męskie i żeńskie zakony i zgromadzenia a ich majątek przeniesiono na tzw. fundusz religijny. Zlikwidowano Kościół greckokatolicki a jego majątek i wiernych włączono do Kościoła prawosławnego. Według państwowych przepisów wynagrodzenie za posługę duszpasterską otrzymywali tylko ci, którzy otrzymali państwowe pozwolenie na wykonywanie posługi. Przepisy prawne ograniczały rozporządzaniem majątkiem kościelnym i doprowadziły do tego, że państwo ingerowało w funkcjonowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych. Zgodnie z prawem i uchwalonym budżetem, państwo pokrywało zwykle wydatki wynikające z wykonywania posług religijnych i innych czynności religijnych związanych z administracją kościelną. W uza-

³³ *Zmluva medzi Slovenskou Republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove...*, art. 20, ust. 2; por. M. Šabo, *Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete*, Ústav pre vzťahy štátu a Cirkvi, Bratislava 2008, s. 200.

³⁴ Por. T. Poterała, op. cit., s. 86–87.

³⁵ *Zákon č. 218/1949 Zb. zo dňa 14. októbra 1949 o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom*.

³⁶ J. Duda, *Možnosť procesu manželskej nulity „zadarmo“ na Slovensku*, „Annotatio Iurisprudentiae. Časopis jurisprudencie kanonického práva”, Supplementum 2, Akademie kanonického práva, Brno 2016, s. 272.

sadnionych przypadkach udzielano także indywidualnej pomocy w postaci finansowania wyjątkowych wydatków materialnych³⁷.

Wspomniana ustawa o gospodarczym zabezpieczeniu Kościołów i związków wyznaniowych przez państwo była jednym z najstarszych obowiązujących aktów normatywnych, na podstawie której wypłacane były środki finansowe z budżetu państwa. Jednak wraz z uchwaleniem ustawy o finansowaniu Kościołów, a także utworzeniem Państwowego Urzędu do spraw Religijnych, reżym komunistyczny starał się osiągnąć likwidację swobodnego funkcjonowania Kościołów i związków wyznaniowych i całkowite ich podporządkowanie. Mimo że ustawa narzucała jednostronny model finansowania, postrzegana była jako pozytywny krok w relacjach kościół–państwo³⁸.

Ustawa nr 218/1949 była wielokrotnie nowelizowana. Według jednego z ostatnich rozporządzeń rządu Republiki Słowackiej o zmianie osobistych świadczeń duchownych Kościołów i związków wyznaniowych³⁹, obowiązującego od początku 2018 roku, wielkość podstawowej płacy duchownych była zależna od zaszeregowania z racji wykonywanej funkcji do grupy i zaliczonego okresu wykonywanej posługi duszpasterskiej. W przypadku Kościoła rzymskokatolickiego duchownych z racji wykonywanej funkcji rozdzielono do następujących grup:

C – diakon, wikariusz, duchowny pomocniczy;

D – aktuariusz, ceremoniarz, archiwista, samodzielny administrator duchowny, proboszcz, administrator, rektor kościoła, duchowny zakonny;

E – dziekan, sekretarz urzędu arcybiskupiego, sekretarz urzędu biskupiego, sekretarz biskupa, duchowny członek zarządu kościoła, kanonik, członek kolegium konsultorów, członek rady kapłańskiej, notariusz sądu kościelnego, członek sądu diecezjalnego;

F – biskup pomocniczy, wikariusz generalny, wikariusz biskupi, wikariusz sądowy, wyższy przełożony wspólnoty zakonnej, kanclerz kurii arcybiskupiej, kanclerz kurii biskupiej, kanclerz;

G – arcybiskup, biskup diecezjalny, administrator apostołski⁴⁰.

³⁷ J. Marčín, *Wynagrodzenie duchownych w Republice Słowackiej*, „Kościół i Prawo” 2014, t. 3(16), nr 1, s. 155, por. *Zákon č. 218/1949 Zb. zo dňa 14. októbra 1949 o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností štátom*.

³⁸ J. Marčín, op. cit., s. 159.

³⁹ *Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 299/2007 Zb. z 13. júna 2007 o úprave osobných požitkov poskytovaných duchovným cirkvi a náboženských spoločností*.

⁴⁰ Wszystkie zarejestrowane Kościoły i związki wyznaniowe na Słowacji rozdzielili swoich duchownych do grup C–G. Do grupy C zazwyczaj przydzieleni są duchowni z najniższymi pełnionymi funkcjami, tj. diakon, wikariusz, duchowny pomocniczy, kaznodzieja pomocniczy, asystent pastoralny itd. Natomiast do grupy G zostali zaliczeni np. biskupi diecezjalni, arcybiskupi, egzarchowie, przewodniczący rady kościoła. Grupy A–B odnoszą się praktycznie tylko do Centralnego Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich, ponieważ do grupy A zostali zakwalifikowani: sojchet (specjalnie wykwalifikowana osoba dokonująca uboju rytualnego w gminie żydowskiej, które podlega regułom prawa religijnego i zwyczajom) oraz maszgiach (osoba kontrolująca koszerność

Podział podstawowych wynagrodzeń brutto duchownych według załącznika nr 1 do rozporządzenia rządu Republiki Słowackiej nr 299/2007 obowiązujących od 1 stycznia 2018 roku przedstawiał się następująco:

Stopień wynagrodzenia	Okres wykonywania posługi duszpasterskiej (liczba lat)	Stawki wynagrodzenia podstawowego brutto według pełnionej funkcji (miesięcznie w euro)						
		Grupa						
		A	B	C	D	E	F	G
1	do 3	310,64	339,72	373,14	410,98	452,78	498,53	550,13
2	od 3 do 6	322,94	353,93	388,90	427,68	471,91	520,13	572,71
3	od 6 do 9	335,78	367,70	404,10	444,45	490,63	541,75	595,85
4	od 9 do 12	348,04	381,49	420,32	461,12	509,36	563,42	619,94
5	od 12 do 15	360,84	395,71	436,04	478,87	528,99	584,05	643,59
6	od 15 do 18	374,09	409,54	452,24	496,10	548,67	605,20	667,15
7	od 18 do 21	387,38	423,74	468,03	514,23	568,35	625,82	690,73
8	od 21 do 24	400,69	437,54	484,26	532,40	587,47	646,98	714,86
9	od 24 do 27	413,95	452,24	500,49	550,63	607,15	668,62	738,96
10	od 27 do 30	427,23	467,04	516,19	568,79	626,83	690,30	763,01
11	ponad 30	440,96	481,29	532,40	587,03	646,50	712,41	788,60

Od 1 stycznia 2019 roku doszło do zwiększenia stawek wynagrodzenia o 10% w stosunku do przedstawionych w tabeli. Duchownemu, który wykonuje funkcję zaliczaną do grupy C, D, E, F lub G, przynależy również dodatek uzależniony od miary odpowiedzialności i znaczenia wykonywanej funkcji w ramach czynności duszpasterskiej. Wysokość dodatku w odpowiednich grupach kształtowała się następująco:

- a) C – od 6,64 do 23,24 euro miesięcznie,
- b) D – od 16,60 do 39,84 euro miesięcznie,
- c) E – od 26,56 do 66,39 euro miesięcznie,
- d) F – od 43,16 do 99,59 euro miesięcznie,
- e) G – od 66,39 do 165,97 euro miesięcznie⁴¹.

Ustawa z 1949 roku określała sposób wyliczania wynagrodzenia dla duchownych w sposób ograniczający jego waloryzację według inflacji. Zwiększenie płac duchownych zależało przede wszystkim od dobrej woli partii sprawu-

potraw i zachowania zasad przygotowania koszernych potraw, funkcję tą może pełnić kobieta), natomiast do grupy B zakwalifikowany został szames (posługacz, sługa, odźwierny, woźny, szkolnik – dawniej: pomocnik rabina, przygotowywał synagogę do nabożeństw). Por. *Príloha č. 2 k nariadeniu vlády č. 299/2007 Zb.*

⁴¹ *Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 299/2007 Zb. z 13. júna 2007 o úprave osobných požitkov poskytovaných duchovným cirkví a náboženských spoločnosťami*; por. J. Marčín, *Wynagrodzenie duchownych w Republice Słowackiej*, s. 161.

jącej władzę i mogło tym samym stanowić idealne narzędzie do manipulacji Kościołami. W konsekwencji w latach 1997–2005 pensje duchownych nie były rewaloryzowane⁴². W ostatnich latach nawet zwiększenie płac brutto, w niektórych grupach nie pozwalało na osiągnięcie poziomu minimalnego miesięcznego wynagrodzenia⁴³.

Konieczność nowelizacji ustawy o gospodarczym zabezpieczeniu działalności kościołów i związków wyznaniowych wynikała z dezaktualizacji ustawy z 1949 roku, która powstała w diametralnie odmiennej sytuacji politycznej i społecznej.

Ustawa z 2019 roku

Ministerstwo Kultury Republiki Słowackiej już w 2001 roku złożyło projekt ustawy o finansowym zabezpieczeniu Kościołów i związków wyznaniowych, który respektował historyczny rozwój stosunków państwo–kościół i był zgodny z już istniejącym stanem prawnym. W projekcie znalazły się trzy modele finansowania. Pierwsze dwa zakładały jedynie znowelizowanie istniejącego prawodawstwa a finansowanie spoczęłoby w większości na barkach państwa. Pierwszy model przewidywał określenie wysokości wkładu państwa na jednego wiernego, a więc wysokość finansowania konkretnego kościoła czy związku byłaby uzależniona od liczby wiernych. Drugi model uzależniał wysokość finansowania od liczby duchownych w konkretnym kościele czy związku wyznaniowym, którym państwo wypłacałoby pensje. Najbardziej znaczącą zmianę przyniósłby trzeci z proponowanych modeli, a mianowicie asygnacja podatkowa. Każdy podatnik mógłby zdecydować, komu przekaże część ze swoich podatków – jednemu z zarejestrowanych Kościołów lub związkowi wyznaniowemu lub na odnowę pamiątek kultury⁴⁴.

Nowa ustawa nr 370/2019 z 16 października 2019 roku o finansowym wsparciu działalności Kościołów i związków wyznaniowych⁴⁵ opiera się na projekcie pierwszego modelu finansowania kościołów i związków wyznaniowych, uzależnionego od liczby wiernych deklarujących swoją przynależność podczas powszechnego spisu ludności.

⁴² Ibidem, s. 162–163.

⁴³ Minimalne wynagrodzenie brutto w Republice Słowackiej w ostatnich latach kształtowało się następująco: w 2017 r. – 435 euro miesięcznie (minimalna stawka godzinowa: 2,5 euro); 2018 r. – 480,00 euro miesięcznie (minimalna stawka godzinowa: 2,759 euro); 2019 r. – 520,00 euro (minimalna stawka godzinowa: 2,989 euro); 2020 r. – 580,00 euro miesięcznie (minimalna stawka godzinowa: 3,333 euro). Por. *Nariadenie vlády Slovenskej Republiky č. 324/2019 z 2. októbra 2019, ktorým sa ustanovuje suma minimálnej mzdy na rok 2020*.

⁴⁴ M. Šabo, *Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete*, s. 219.

⁴⁵ *Zákon č. 370/2019 Zb. zo dňa 16. októbra 2019 o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločností*.

Według teŝe ustawy finansowanie przez państwo Kościołów i związków wyznaniowych na kaŝdy rok ustala się na podstawie kwoty przekazanej przez państwo w roku poprzednim, powiększonej o kwotę uwzględniającą jedną piątą średniorocznej stopy inflacji w gospodarce słowackiej (ustalanej przez urząd statystyczny) za rok, który o dwa lata poprzedza rok, na który ustalana jest kwota wsparcia, oraz cztery piąte stopy wzrostu podstawowej stawki wynagrodzeń pracowników w sektorze publicznym zatwierdzonej na rok, na który ustala się wysokość wsparcia państwa⁴⁶.

Poza tym ustawa stanowi, że jeżeli liczba wiernych kościołów bądź związków wyznaniowych otrzymujących finansowanie państwa zmniejszy się lub wzrośnie o więcej niż 10% w porównaniu z ostatnim badaniem (powszechnym spisem ludności), wsparcie państwa na rok następny, według warunków wcześniej wspomnianych, ulega zmniejszeniu lub podwyższeniu o jedną trzecią procentowego spadku lub wzrostu liczby wiernych⁴⁷.

Finansowanie przez państwo poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych na Słowacji w 2019 roku przedstawiało się następująco⁴⁸:

Kościół/związek wyznaniowy	Suma finansowania w 2019 r. (w euro)	(%)
Kościół Rzymskokatolicki	31 191 337	65,463
Kościół Ewangelicki Augsburskiego Wyznania	4 858 489	10,197
Kościół Greckokatolicki	4 900 043	10,284
Kościół Ewangelicko-Reformowany	2 653 763	5,569
Kościół Prawosławny	2 029 714	4,260
Wspólnota Religijna Świadkowie Jehowy	0	0,000
Kościół Ewangelicko-Methodystyczny	329 920	0,692
Zbór Chrześcijański	0	0,000
Kościół Apostolski (Kościół Zielonoświątkowy)	493 290	1,035
Braterska Unia Baptystów	363 336	0,763
Kościół Braterski	398 454	0,836
Kościół Adwentystów Dnia Siódmego	40 526	0,085
Centralny Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich	137 892	0,289
Czechosłowacki Kościół Husycki	115 384	0,242
Kościół Starokatolicki	127 093	0,267
Wspólnota Bahaicka	0	0,000
Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich	0	0,000
Kościół Nowoapostolski	8382	0,018
Razem	47 647 623	100

⁴⁶ Zákon č. 370/2019 Zb., § 4, ust. 1.

⁴⁷ Zákon č. 370/2019 Zb., § 4, ust. 2.

⁴⁸ Príloha č. 2 k zákonu č. 370/2019 Zb.

Wsparcie państwa, jak stanowi ustawa, przeznaczone jest na finansowanie działalności kościoła, sprawowanie liturgii, nabożeństw, działalność oświatową, kulturalną i charytatywną kościoła, pokrycie kosztów związanych z wykonywaniem jego działalności jako pracodawcy oraz kosztów funkcjonowania kościoła⁴⁹. W praktyce większość otrzymanych środków finansowych pochłaniają płace duchownych oraz koszty ubezpieczeń społecznych.

Kościół lub związek wyznaniowy otrzymane środki nie może przeznaczyć na udzielanie pożyczek i kredytów osobom fizycznym lub prawnym; działalność spółki handlowej, którą Kościół lub jego jednostka organizacyjna założył lub został jej współnikiem; utworzenie innej osoby prawnej; wspieranie działalności partii politycznych; odpowiedzialność za zobowiązania osób fizycznych lub prawnych; darowizny na rzecz osób fizycznych lub prawnych; zapłatę grzywien i innych kar finansowych⁵⁰.

Państwo na podstawie ustawy rezerwuje sobie prawo do kontroli zarządzania otrzymanych finansów. Ustawa zobowiązuje Kościoły i związki wyznaniowe do przedkładania Ministerstwu Kultury corocznego sprawozdania z gospodarowania środkami finansowymi otrzymanymi od państwa⁵¹.

Według znowelizowanego prawa każdy oficjalnie zarejestrowany w Republice Słowackiej Kościół i związek wyznaniowy otrzyma od państwa wsparcie finansowe w wysokości równej wsparciu uzyskanemu w 2019 roku, które będzie corocznie powiększane o kwotę uwzględniającą wzrost inflacji oraz stopień waloryzacji wynagrodzeń pracowników w sektorze publicznym. Jedną z głównych zmian jest to, że państwo nie finansuje tylko pensje duchowieństwa zgodnie z istniejącymi tabelami, ale zapewnia zarejestrowanym kościołom całkowity pakiet środków finansowych, który nie jest uzależniony od liczby duchownych, ale od liczby wiernych. Według założeń prawodawcy, wsparcie państwa ma być postrzegane tylko jako jedno ze źródeł wsparcia i finansowania działalności kościelnej, co pozwoli osiągnąć wyższy stopień samodzielności i funkcjonowania kościołów na Słowacji. Przyjęcie nowej ustawy zapewniło ciągłość poziomu relacji między państwem a Kościołami oraz jasne, przejrzyste zasady wspierania ich działalności przy zachowaniu wzajemnej solidarności z mniejszymi kościołami⁵².

⁴⁹ *Zákon č. 370/2019 Zb.*, § 6, ust. 1.

⁵⁰ *Zákon č. 370/2019 Zb.*, § 6, ust. 2.

⁵¹ *Zákon č. 370/2019 Zb.*, § 7.

⁵² Ministerstvo Kultúry Slovenskej Republiky, *Po sedemdesiatich rokoch vstúpi do platnosti nový cirkevný zákon*, <http://www.culture.gov.sk/aktuality-ministerstva-kultury-36.html?id=1922> (data dostępu: 31.05.2020).

Uregulowania wewnętrzne na Słowacji (prawo partykularne)

Głównym źródłem utrzymania duchownych katolickich na Słowacji są wynagrodzenia – pensje otrzymywane na podstawie umowy o pracę zawartej między duchownym a konkretną diecezją, w której pełni on swoją posługę. Praktycznie wszyscy duchowni diecezjalni, mianowani biskupem diecezjalnym do pełnienia posługi w ramach diecezji mają automatycznie zapewnione wynagrodzenie za pełnienie swojej posługi. Inaczej wygląda sytuacja duchownych zakonnych, którzy dla zapewnienia sobie wynagrodzenia, pełnią posługę w strukturach diecezjalnych. Pojawiają się więc i tacy duchowni zakonni, których diecezja z różnych przyczyn nie może lub nie jest w stanie wcielić do swoich struktur jako duchownych pomocniczych, wikariuszy, proboszczów czy kapelanów, pozostają więc oni bez oficjalnego „zatrudnienia”, a tym samym i wynagrodzenia. Duchowni zakonni pełniący posługę w ramach swojej wspólnoty zakonnej nie otrzymują wynagrodzenia.

Ze względu na to, że duchowni na Słowacji otrzymują wynagrodzenie za swoją posługę w formie comiesięcznych pensji, Kościół katolicki nie określił wysokości ofiar za sprawowanie sakramentów. Wyjątek stanowi tutaj ofiara za mszę świętą. Zgodnie z kan. 952 § 1 KPK⁵³ biskupi podczas zebrania obu rzymskokatolickich prowincji kościelnych na Słowacji zdecydowali, że wysokość ofiary składanej za odprawianie i ofiarowanie mszy świętej od 1 lipca 2011 roku wynosi 5,00 euro⁵⁴. Od tego czasu wysokość ofiary nie była zmieniana. Biskupi w swoim dekrecie przypominają, że kapłan nie może domagać się wyższej ofiary za aplikowanie mszy świętej. Może jednak przyjąć dobrowolnie złożoną ofiarę wyższą od określonej, jak również niższą. Zaleca się również, aby wszyscy ze szczególną uwagą przestrzegali przepisów prawa dotyczących ofiar mszalnych (kan. 945–958 KPK)⁵⁵.

Przyjmując, że każdy duchowny sprawuje codziennie co najmniej jedną mszę świętą, przyjęte ofiary z mszy świętych w ustalonej wysokości zwiększają jego miesięczne wynagrodzenie średnio o 150,00 euro. Zgodnie z kan. 951 KPK kapłan odprawiający więcej razy w tym samym dniu, oprócz dnia

⁵³ Do synodu prowincjalnego lub do zebrania biskupów prowincji należy określić dekretem wysokość ofiary składanej za odprawianie i ofiarowanie mszy św., i kapłanowi nie wolno domagać się wyższej ofiary. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski, [w:] *Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, (red.) P. Majer, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, Kraków 2011, s. 15–1314.

⁵⁴ Weześniej ofiara za mszę św. wynosiła 100,00 słowackich koron (na podstawie decyzji Konferencji Episkopatu Słowacji z 1996 r.), a po przyjęciu euro w 2009 r. ich równowartość 3,32 euro.

⁵⁵ Biskupský úrad v Nitre, *Smernice týkajúce sa pastoračného pôsobenia a života farárov, kaplánov, dištriktuálnych dekanov a sekretárov v Nitrianskej diecéze*, Biskupský úrad v Nitre, Nitra 2015, s. 82.

Bożego Narodzenia, może zatrzymać dla siebie jedną tylko ofiarę, pozostałe zaś winien przekazać na cele oznaczone przez ordynariusza, zazwyczaj odsyłając je do kurii biskupiej.

Poza wyjątkiem ofiar za msze święte, Kościół katolicki na Słowacji nie określił wysokości ofiar za sprawowanie sakramentów czy sakramentaliów. Wierni mogą złożyć ofiarę za chrzest, asystowanie przy zawarciu małżeństwa czy też pogrzeb, które zwiększają wynagrodzenie duchownego, ale nie powinny być one rozumiane jako obowiązkowe a ich wysokość uzależniona jest od możliwości ofiarodawcy⁵⁶. Ofiary składane przy okazji sprawowania chrztów, ślubów czy pogrzebów znacząco nie zwiększają wynagrodzenia duchownego i mają charakter bardziej symboliczny. Ich wysokość może się nieznacznie różnić w poszczególnych diecezjach czy parafiach, ale zwyczajowo wynoszą one 10–25 euro.

Inne ofiary składane przez wiernych na Słowacji, tj. zbiórki celowe, darowizny na kult religijny czy działalność charytatywną, nie zwiększają wynagrodzenia duchownych, ale przeznaczane są na określone cele. Dobrowolne ofiary wiernych na tacę, czyli datki zbierane w parafiach podczas mszy świętych, również nie są przeznaczane na wynagrodzenia duchownych. Pokrywane są z nich wydatki związane z funkcjonowaniem miejsc kultu, utrzymywaniem nieruchomości parafialnych, konserwacją czy też ich renowacją.

Zakończenie

Źródłem utrzymania kapłańskiego w Polsce są ofiary składane z okazji odprowadzania mszy świętej, udzielania sakramentów i sakramentaliów, odprowadzania innych posług duszpasterskich. Zatem podstawą utrzymania prezbiterów są środki, jakie otrzymują od społeczności, wśród której posługują. Rodzi to obowiązek wiernych do utrzymania swoich duszpasterzy. Trwająca pandemia koronawirusa znacznie ograniczyła w Polsce możliwość uczestnictwa wiernych w publicznym celebrowaniu liturgii mszy świętej w okresie wielkanocnym, tym samym znacznie pogorszyła się sytuacja osób duchownych. W lepszej sytuacji byli duchowni posiadający źródła wynagrodzenia poza parafią, czyli w szkołach, uczelniach wyższych, instytucjach kościelnych i pozakościelnych. Duchowni będący płatnikami składek zostali zwolnieni z obowiązku opłacenia nieopłaconych należności z tytułu składek na obowiązkowe ubezpieczenia emerytalne i rentowe oraz wypadkowe, dobrowolne ubezpieczenie chorobowe oraz na ubezpieczenie zdrowotne należne z tytułu bycia duchownym, za okres od 1 marca 2020 roku do 31 maja 2020 roku.

⁵⁶ Konferencja Biskupov Slovenska, *Financovanie Cirkvi. Otázky a odpovede*, <https://financie.kbs.sk/sekcia/faq> (data dostępu: 1.06.2020).

Reforma przepisów majątkowych między Konferencją Episkopatu Polski a rządem powinna wzmocnić niezależność finansową Kościoła katolickiego (i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej) od dotacji rządowych. Kapłani ze swej strony powinni wystrzegać się oznak luksusu (kan. 282 KPK). Nie mogą nigdy uzależniać udzielenia posługi kapłańskiej od faktu złożenia ofiary lub jej wysokości.

Wielu wiernych na Słowacji – wychodząc z założenia, że Kościół jest finansowany z budżetu państwa – nie czuje się w obowiązku utrzymania swojego kościoła czy parafii. Środki finansowe otrzymane z budżetu państwa przeznaczone są jedynie na wynagrodzenia duchownych (około 80% dotacji), a pozostała część przeznaczona jest na finansowanie wydatków administracyjnych i funkcjonowanie kurii. Pozostałe wydatki Kościoła, szczególnie te związane z funkcjonowaniem i utrzymaniem parafii, spoczywają na barkach wiernych.

Z pewnością udział państwa w wynagradzaniu duchownych na Słowacji jest zdecydowanie wyższy niż w Polsce. Jednak należy pamiętać, że w czasach komunistycznych Kościół w Polsce wyszedł obroną ręką dzięki nieugiętej postawie hierarchów, takich jak np. kard. Stefan Wyszyński, który słynnymi słowami *non possumus* sprzeciwił się ingerencji władzy państwowej w działalność Kościoła, przyplacając to kilkunastomiesięcznym więzieniem. Jego postawa sprawiła, że Kościół w komunistycznej Polsce był zdecydowanie bardziej niezależny od państwa niż w Czechosłowacji. Taka postawa hierarchów kościelnych stała się wzorem dla świeckim i dodawała im odwagi w przyznawaniu się do wiary i Kościoła. Mimo wrogiego nastawienia władz komunistycznych do Kościoła i prześladowaniu jego członków, w polskich kościołach większość obywateli nadal korzystała z usług religijnych (nawet zatwardziali komuniści w tajemnicy chrzczili swoje dzieci). Stąd można stwierdzić, że ludzie w Polsce są bardziej związani z Kościołem niż na Słowacji, a ich liczne korzystanie z praktyk religijnych skutkują większymi ofiarami, które otrzymują z tego tytułu duchowni. Podsumowując należy stwierdzić, że mimo mniejszego niż na Słowacji zaangażowania państwa polskiego w wynagrodzenia duchownych, ich status materialny jest zdecydowanie wyższy.

Wykaz literatury

- Codex iuris canonici. Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, (red.) P. Majer, Wolters Kluwer, Kraków 2011.
- Drob J., *Specyfika finansowania instytucji kościelnych w Polsce*, [w:] *Zagadnienia kościelnego prawa majątkowego i procesowego*, (red.) E. Szczot, S. Białek, Wyd. KUL, Lublin 2008.
- Duda J., *Možnosť procesu manželskej nulity „zadarmo” na Slovensku*, „Adnotatio Iurisprudentiae. Časopis jurisprudencie kanonického práva”, Supplementum 2, Akademia kanonického práva, Brno 2016.

- Juhaščíková I., Škápik P., Štukovská Z., *Obyvatelstvo podľa náboženského vyznania: základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011*, Bratislava 2012.
- Kaleta P., *Kościoelne prawo majątkowe*, Tow. Nauk. KUL, Lublin 2014.
- Marčín J., *Wynagrodzenie duchownych w Republice Słowackiej*, „Kościoł i Prawo” 2014, t. 3(16), nr 1.
- Ozóg M., *Charakterystyka stosunku prawnego łączącego kapelana z podmiotem leczniczym w świetle przepisów prawa polskiego i wybranych regulacji prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2018, t. 21 (<https://doi.org/10.31743/spw.194>).
- Poterała T., *Konkordat między Stolicą Apostolską a Republiką Słowacką*, „Kościoł i Prawo” 2016, t. 5(18), nr 1.
- Šabo M., *Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete*, Bratislava 2008.
- Šmid M., *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom*, Bratislava 2001.
- Walencik D., *Wydatkowanie środków z Funduszu Kościelnego w latach 1951–2016*, [w:] *Kwestie majątkowe w prawie wyznaniowym*, (red.) M. Bielecki, Wyd. KUL, Lublin 2018.

Summary

Sources of income for Catholic clergy in Poland and Slovakia

Key words: finances, salary, offerings of the faithful, state subsidies, parish priest, parish vicar.

There is a common belief, both in Poland and Slovakia, that clergy live in prosperity. Not every source of parish income is also a source of income for the clergy. The position of the Catholic Church on the methods of obtaining church goods was set out in the teaching of the Second Vatican Council and in Book V of the Code of Canon Law of 1983. In Poland, the basis for the salaries of priests serving in parishes are mass offerings (donation for the mass intention), baptism offerings, banns of marriage offerings, weddings and funerals (so-called *iura stolae*), pastoral visit offerings and offerings for prayers for the dead. Their division varies between dioceses. On the other hand, the main source of financing for the Catholic Church in the Slovak Republic are funds received from the state budget. The aim of this article is to compare the system of supporting clergy of the Catholic Church in two countries of the Visegrad group – Poland and Slovakia.

